

Бекмуратова Рахат Топчубаевнанын “Колледждерде кыргыз адабияты сабагында студенттердин окурмандык компетенттүүлүгүн өркүндөтүүнүн методикасы” деген аталыштагы 13.00.02 – окутуунун жана тарбиялоонун теориясы менен методикасы (кыргыз адабияты) адистиги боюнча, педагогика илимдеринин кандидаты окумуштуулук даражасын изденип алуу үчүн жазылган диссертациялык ишине карата
РАСМИЙ ОППОНЕНТТИН ПИКИРИ

Изилдөө үчүн тандалып алынган теманын актуалдуулугу.

Коомдун өзгөрүшү менен учур талабына ылайык илимий таанып-билүүнүн ыкмалары өнүгүүдө. Анын натыйжасында, инсанга багыттап окутуу концепциясынын негизинде билим берүү системасында вариативдүүлүк өркүндөп, автордук окуу пландарын, программаларын, окуу китептерин түзүүгө мүмкүнчүлүктөр жаралды. Бул мүмкүнчүлүктөрдү ишке ашыруу максатында, окутуунун жаңы технологияларын, башкача айтканда, инновациялык окутууну окуу, тарбиялоо процессинде колдонууга толук мүмкүнчүлүктөр пайда болду. Билим берүү системасындагы мындай өзгөрүүлөр өндүрүштүн бардык сферасында жана илимий чөйрөдө изилдөө объектисине айланды. Анын негизинде бир топ илимий-методикалык эмгектер жазылып, алардын мазмунунда окутуунун жаңы технологиялары катары интерактивдүү окутуу практикаланды. Аталган технология бала бакчадан баштап, мектептеги окуучулардын, коллеждердеги, ЖОЖдордогу студенттердин чыгармачылык, интеллектуалдык мүмкүнчүлүктөрүн ар тараптан ачуу менен алардын өзүн-өзү өнүктүрүү, ой жүгүртүүсүн өстүрүү, руханий адептүүлүккө тарбиялоо, билим, билгичтик, көндүмдөрүн калыптандыруу максатын көздөдү. Натыйжада, бул максатты ишке ашырууда окутуунун жаңы технологияларынын мазмуну, багыттары жаңыча оптималдаштырылды.

Кыргыз адабияты дисциплинасын окутууда студенттердин окурмандык компетенттүүлүгүн өнүктүрүү үчүн “Сынчыл ойломду өстүрө турган окуу жана жазуу” программасынын түрдүү усулдары пайдаланылат. Адам баласынын дүйнө таануу процесси ой жүгүртүүдөн башталат. Ал эми окутуу процессинде сынчыл ойломду өнүктүрүүчү стратегиялар студенттердин окурмандык компетенттүүлүгүн калыптандырууга жана өнүктүрүүгө да өбөлгө болот.

Студенттердин адабий чыгармаларга карата болгон кызыгуусун калыптандыруу жана өнүктүрүү маселеси, көркөм чыгарманы окуй билүү деңгээли жөнүндөгү маселе, окурмандык компетенттүүлүктү жана көркөм

адабиятка болгон окурмандык кызыгуунун деңгээли жөнүндөгү маселелер буга чейин эле изилденип келген. Окумуштуу-методистер: Г.Щукина, Н.П.Бабаханова, З.Я.Рез, В.Г.Маранцман кыргыз окумуштуулары: Н.И.Ишекеев, А.Ж.Муратов, С.Т.Батаканова, М.Х.Манликова, С.К.Рысбаев, А.Т.Турдугулов, С.Момуналиев, Г.У.Соронкулов, Л.А.Шейман ж.б. адабиятты окутуунун мазмуну жана формаларын изилдөө менен үйрөнүүчүлөрдүн окурмандык кызыгууларын өнүктүрүү маселелерин изилдешкен. Кыргыз адабиятын окутуу боюнча Г. Сооронкулов, Б. Абдухамидова, А. Муратов менен С. Рысбаев, ал эми боордош элдерден үйрөнүүчүлөрдүн адабий чыгармаларга болгон окурмандык кызыгууну калыптандыруу боюнча Т.А.Тамаев, Т.Кунекова бир катар эмгектерди жазышты. Кыргыз мектептеринде Ч.Айтматовдун чыгармалары аркылуу окуучуунун адабий-теориялык билимин өнүктүрүү боюнча окумуштуу А.Муратов, ал эми өзбек мектептеринде окутуу боюнча К.Кимсанова изилдөө жүргүзгөн.

Окумуштуулардын эмгектеринде үйрөнүүчүлөрдүн чыгармачылык ой жүгүртүүсүн өнүктүрүү, билим сапатын арттыруу, тарбия берүү маселелери изилденгени менен, сынчыл ойлоону өнүктүрүүчү интерактивдүү усулдарды чеберчилик менен пайдалануу аркылуу, алардын окурмандык компетенттүүлүгүн жогорулатуу көйгөйү илимий иликтөөнүн объектисине алынбагандыктан, бул маселе атайын изилдөөнү талап кылууда. Буга ылайык орто кесиптик окуу жайларында кыргыз адабияты сабагын окутууда студенттердин окурмандык компетенттүүлүгүн интерактивдүү усулдардын жардамы менен жогорулатуу маселеси бүгүнкү билим берүүнү глобалдаштыруудагы заманбап талап катары илимий иштин **актуалдуулугун** айкындап турат.

Изилдөөнүн жаңылык деңгээлин төмөнкүлөр менен аныкталат:

Колледждерде кыргыз адабияты дисциплинасын компетенттүүлүккө багыттап окутууда студенттердин окурмандык компетенттүүлүгүн интерактивдүү усулдарды колдонуу аркылуу өнүктүрүүнүн жолдору иштелип чыккан;

- аларды пайдаланып окутуу студенттердин өз алдынча чыгармачылык ишмердүүлүгүн калыптандырып өнүктүрүүгө багытталган эң ыңгайлуу технологиялар катары сунушталган;

- окурмандык компетенттүүлүк түшүнүгүнүн мазмуну теориялык жактан талданып, колледждердин студенттеринин окуу ишмердүүлүгүн активдештирүү мүмкүнчүлүктөрү аныкталган;

- колледждерде кыргыз адабияты дисциплинасын окутуу процессинде интерактивдүү усулдарды колдонуунун үлгүлөрү көрсөтүлгөн;

- колледждердин студенттери ээ болуучу негизги окурмандык компетенттүүлүктөр аныкталып, аны интерактивдүү усулдар аркылуу өнүктүрүүнүн жолдору, аларды ишке ашыруунун технологиялары иштелип чыккан;

- иштелип чыккан жоболордун, ыкмалардын натыйжалуулугу эксперимент аркылуу текшерилген.

Изилдөөнүн максаты: Колледждерде кыргыз адабияты сабагында интерактивдүү усулдарды пайдалануу менен студенттердин окурмандык компетенттүүлүгүн өнүктүрүүнүн методикасын иштеп чыгуу жана алардын натыйжалуулугун эксперимент аркылуу текшерүү.

Максатты ишке ашыруу үчүн төмөндөгүдөй **милдеттер** коюлган:

1. Колледждерде студенттер ээ болуучу негизги окурмандык компетенттүүлүктөрдү аныктоо, аларды өркүндөтүү мүмкүнчүлүктөрүн табуу жана анын учурдагы абалын талдоо;

2. Колледждерде кыргыз адабияты дисциплинасын окутууда интерактивдүү усулдарды пайдалануу менен студенттердин окурмандык компетенттүүлүгүн өнүктүрүүнүн жолдорун, усулдарын, каражаттарын жана аларды ишке ашыруунун технологияларын иштеп чыгуу;

3. Иштелип чыгып, сунуш кылынган методикалык ыкмалардын жана жолдордун натыйжалуулугун аныктоо үчүн педагогикалык тажрыйбаларды жүргүзүү жана жыйынтыктоо.

Биринчи бап **“Колледждерде кыргыз адабияты сабагында студенттердин окурмандык компетенттүүлүгүн өнүктүрүүнүн теориялык маселелери”** деп аталып (9-54-бб.), «компетенттүүлүк», «окурмандык компетенттүүлүк» түшүнүгү жана анын колледждердеги билим берүү системасында алган орду, колледждерде студенттердин окурмандык компетенттүүлүгүн калыптандыруунун шарттары, кыргыз адабияты сабагында студенттердин окурмандык компетенттүүлүгүн өнүктүрүүнүн методологиялык-дидактикалык таянычтары каралган.

Компетенттүүлүккө негиздеп окутуу парадигмасынын башаты ХХ кылымдын 60-жылдарына таандык экендиги, “компетенция” термини алгач 1960-1970-жылдарда Д.Хаймс тарабынан сунушталгандыгы, тагыраак айтканда, адис болуу үчүн Д.Хаймс тилди теориялык жактан билүү гана маанилүү эмес экендигин аныктап, кесиптик талаптарга ылайык аны прикладдык мүнөздө үйрөнүү керектигин далилдеп, кайсы багыттагы адис болбосун тилди практикада колдонууга карай бир нече категорияларга ээ болушу мүмкүн экендигин ачыкка чыгаргандыгы берилген.

Бүгүнкү күндө окурмандардын кызыкчылыктарын өнүктүрүү маселеси өзгөчө актуалдуу. Анткени көркөм чыгарманын идеялык-эстетикалык мазмуну - инсанды калыптандырууда жана аны адеп-ахлактык жактан тарбиялоодо чоң роль ойноп, студенттин семантикалык кабылдоосун, көңүлүн, эс тутумун, ой жүгүртүүсүн, фантазиясын өнүктүрүүгө көмөктөшүүчү актуалдуулугу менен шартталган. Окурмандык кызыгуу - таанып-билүү иш-аракетинин өнүгүүсүндөгү факторлорунун бири, ошондуктан сабаттуу адамдын калыптанышында ал чоң мааниге ээ. Окурмандардын кызыгуусун өнүктүрүү көптөгөн окумуштуулардын көңүлүн буруп келгендиги белгилүү. Ошондуктан студенттердин окурмандык кызыгуусун өнүктүрүү жараянын ийгиликтүү ишке ашырылышы үчүн, алардын калыптануу деңгээли жөнүндө билим алуу керектиги талап кылынары тастыкталган.

Мектепте жана колледжде окурмандык компетенттүүлүктү өнүктүрүүнүн бири-бири менен тыгыз байланышта экендигин белгилей кетүү керек. Эгерде мектепте окурмандык компетенттүүлүк жалпы маалыматтык компетенттүүлүктүн курамдык бөлүгү катары эсептелсе, ал эми колледжде окурмандык компетенттүүлүк кесиптик компетенттүүлүктү өнүктүрүүнүн ажырагыс бөлүгү болуп саналат, анткени дал ушул колледжде студенттер кесибине байланыштуу жазуу жана оозеки тексттер менен иштөө жөндөмүнө ээ болушат. Демек, орто кесиптик окуу жайларынын студенттеринин окурмандык компетенттүүлүгүн жогорулатуу деңгээлине жетишүү аркылуу алардын кесиптик жана жалпы маданий даярдыгын активдүү өркүндөтүүгө өбөлгө түзөрү белгиленген.

Диссертациянын экинчи бапы **“Коллджерде кыргыз адабияты сабагында студенттердин окурмандык компетенттүүлүгүн өнүктүрүү боюнча илимий-изилдөөнүн материалдары жана методдору”** (55-111-бб.), деп аталып, студенттердин окурмандык компетенттүүлүгүн өнүктүрүү боюнча илимий изилдөөнүн материалдары, илимий-изилдөөнүн теориялык жана эксперименталдык методдору, педагогикалык эксперименттин уюштурулушу, жүрүшү жана анын жыйынтыктары берилген. Орто кесиптик окуу жайларында кыргыз адабиятынын календардык-тематикалык планы, андагы акын-жазуучулардын чыгармаларына сааттардын бөлүштүрүлүшү, программанын негизги мазмуну, тандалып алынган чыгармалар, мектеп окуучуларынын 10-11-класстарынын кыргыз адабияты предметине бөлүштүрүлгөн сааттан айырмачылыгы берилген. Андан сырткары орто кесиптик окуу жайларында кыргыз адабиятын окутуунун максат-милдеттери, колледждин студенттеринин кесиптик өзгөчүлөгүнө ыктап берилиши, алардын мектеп программасынан өзгөчөлүктөрү көрсөтүлгөн. Колледждерде кыргыз адабияты дисциплинасын окутуу өзгөчөлүктөрү: көркөм чыгармаларды тарыхый-адабий негизде үйрөнүү системалык мүнөзгө

өтөрү; адабияттын турмуш менен байланыштуулук принциби жетекчиликке алынары; чыгарманын эстетикалык жана адеп-ахлак проблемаларына көңүл бурулуусу; жазуучунун өмүр-баяны ал жашаган доор жана окулуучу чыгармалары менен тыгыз байланышта каралары белгиленет.

Педагогикалык изилдөөлөрдү жүргүзүү ишинин предметине жана объектисине ылайык методологияга жана методдорго таянып жүргүзүлүшү, конкреттүү изилдөөлөрдүн натыйжасы, ошол изилдөөлөрдө колдонулган усулдардын топтому, алардын өзгөчөлүктөрү жөнүндөгү маселелер каралган. Илимдин кайсы бир тармагында өз учурунда колдонулган усулдардын жыйындысы жана изилдөө методдору ошол илимдин методологиясын аныктайт. Ошондой эле, методологиялык маселелердин белгилүү бир илимдин объектинде, предметине жана мазмунуна байланышкан маанисинин зор экендигине басым жасалат. Андыктан, изилдөөнүн объектинде, предметине жана мазмунуна байланышкан педагогикалык изилдөө усулдарын колдонуу менен эксперименталдык тажрыйба иштерин жүргүзүлгөн.

Педагогикалык эксперименттин максаты илимий жактан негизделген моделдин эффективдүүлүгүн орто кесиптик окуу жайларында сыноо жана сынактан өткөн варианттарды практикага сунуштаган. Бул багытта педагогикалык эксперименттерди уюштуруу жана өткөрүү боюнча окумуштуулардын эмгектерин жетекчиликке алыган.

Изилдөөнүн эксперименталдык базасы катары Ош мамлекеттик университетинин финансы-юридикалык, Ош технологиялык университетинин гуманитардык-технологиялык, Кыргыз-Өзбек эл аралык университетинин кесиптик колледждери алынган. Тажрыйбалык тайпалар менен эксперименталдык тайпаларда биринчи - аныктоо этабында билим деңгээли бирдей болсо, эксперимент жүргүзгөн тайпаларга окутуунун компетенттүүлүккө негизделген усулдук ыкмаларын, заманбап технологиялары сунуш кылынган. Жыйынтыгында, сунуш кылган окутуунун компетенттүүлүккө негизделген ыкмалары, каражаттары жана технологиялары майнаптуу экендигин тастыкталган.

Диссертациянын үчүнчү бапы **“Колледждерде студенттердин окурмандык компетенттүүлүгүн интерактивдүү усулдардын негизинде жогорулатуунун методикасы”** (112-166-бб.) деп аталып, кыргыз адабиятында студенттин окурмандык компетенттүүлүгүн өнүктүрүүнүн технологиялары, окурмандык компетенттүүлүктү өнүктүрүүдө студенттин чыгармачылык ой жүгүртүүсүн интерактивдүү окутуунун жолдору, студент-окурмандын окурмандык компетенттүүлүгүн жогорулатууда студенттин өз алдынча иштери окуу процессинин негизги формасы иликтенген.

Кыргыз адабияты предметин окутуунун максаты катары орто кесиптик окуу жайларынын 1-курсунун студенттеринин адабий билимин жогорулатуу, окурмандык ишмердүүлүгүн арттыруу, эне тилинде оозеки кеп казынасын өстүрүү, сөздүк корун байытуу менен көркөм ой жүгүртүүсүн калыптандыруу жана интерактивдүү усулдардын негизинде чыгармачылык ой чабытын өнүктүрүү болуп саналгандыгы белгиленет.

Жаңы технологиялардын ичинен “Сынчыл ойломду өстүрө турган окуу жана жазуу” программасынын стратегиялары активдүү колдонулуп, бардык билим берүү тармактарында карым-катнаш мамиле стилин түп тамырынан жаңыча өзгөртүүгө алып келгендиги, интерактивдүү усулдар ачык-айкын максаттарга жетүүнүн башкы куралы болгондугу, натыйжада, студент-окурман кандай гана турмуштук ситуация болбосун эң маанилүү маселелерди өзүнүн чыгармачылык активдүү позициясы менен чечип, андан чыгып кетүү жөндөмдүүлүгүнө ээ болгондугу тастыкталат. Экинчиден, ошол эле мезгилде окурман катары студент кандай көркөм тексттин маңыз-маанисине карабастан, анын ичинен тилдик бирдиктерди бөлүп ала билүү билгичтигинин өнүккөндүгү менен айырмалана баштагандыгы белгиленет. Үчүнчүдөн, топ, тайпа менен иштеше билүү жөндөмдүүлүгү жогорулап өтө активдешүү деңгээлине жеткендиги менен өзгөчөлөнгөндүгү айтылат. Төртүнчүдөн, маалыматтык (көркөм чыгармалар, аудио, видео материалдар) булактар менен иштөөдөгү тактыгы, максатты так кое билүүлөрү, аларды тыкандык менен аткара алышкандыгы менен өзгөчөлөнгөдүгү көрсөтүлөт. Бешинчиден, туура эмес көз караштарга өзүнүн сынчыл көз караштарын айта билүү жөндөмдүүлүктөрүнүн өнүккөндүгү ар бир студенттин окурмандык компетенттүүлүгүн өнүктүрүүгө өбөлгө болгондугу далилденет. Өзгөчө коллеждерде кыргыз адабиятын окутууда окурмандык компетенттүүлүгүн жогорулатууда алардын чыгармачылык ой жүгүртүүсүн, билимдерин, кептик корунун тереңдешин, идеялык биримдикти окурман катары аудиторияга тааныта алуусуна жетишкедиги, студенттердин окурмандык жөндөмдүүлүгү жеке, жуп, топтук мүнөздөгү иш-аракетте ишке ашырылышы, алардын сөздүк корун, логикасын ишкердүү деңгээлде арттырууга шарттагадыгы көрсөтүлөт.

Мындан сырткары окурмандык компетенттүүлүктү өнүктүрүүдө студенттердин чыгармачылык ой жүгүртүүсүн интерактивдүү окутуунун усул-ыктарын салттуу окутуу системасы менен салыштыруу, анализдөө, синтездөө, жалпылоо маселеси иликтенген.

Диссертацияда окурмандык компетенттүүлүктү интерактивдүү формада көрсөтүүнүн жолдорун, урунтуу учурларын чагылдырууга аракет жасалган. Студенттердин окурмандык компетенттүүлүгүн өнүктүрүүнүн негизги шарттары катары кыргыз адабиятындагы көркөм чыгармалар, алар

көтөргөн идеяларды жеткирүү боюнча окутуунун интерактивдүү усулдарын пайдалануу учурдун талабы экендиги көрсөтүлгөн. Кыргыз адабиятын окутуу менен студенттердин адептик тарбия алышына, эстетикалык табитинин жогорулашына өбөлгө түзөрү белгиленген.

Иштин аягында изилдөөнүн жалпы жыйынтыктары, корутундулар жана практикалык сунуштар, адабияттардын тизмеси, тиркеме берилген.

Бекмуратова Рахат Топчубаевнанын “Колледждерде кыргыз адабияты сабагында студенттердин окурмандык компетенттүүлүгүн өркүндөтүүнүн методикасы” аттуу диссертациялык ишинде берилген илимий жоболордун, жыйынтыктардын жана сунуштардын негизделиш даражасы жогору жана анын практикалык мааниси боюнча колледждерде кыргыз адабияты сабагында студенттердин окурмандык компетенттүүлүгүн өркүндөтүү боюнча методист-окумуштуулар жана мугалимдер пайдалануу менен билим берүүнүн сапатын жогорулатууга жардам берет.

Диссертациянын авторефератында изилдөөнүн мазмуну, негизинен, чагылдырылган, андан эмгектин логикасын аңдап билүүгө болот. Иштин теориялык ойлору практикада сынактан өткөрүлгөн.

Жарыяланган эмгектердин саны – 10 жана алар теманын негизинде жазылган, УАК талап кылган басылмаларда жарыяланган.

Диссертациялык изилдөөдө колледждерде кыргыз адабияты сабагында студенттердин окурмандык компетенттүүлүгүн өркүндөтүүдө кыргыз адабиятын окутуунун илимий-методикалык негиздери теориялык жана практикалык орчундуу маселелери ийгиликтүү аныкталышы менен бирге, иштин жалпы сапатына анча таасир эте албаган айрым кемчиликтер да кездешет.

Алар:

1. Биринчи баптын 3-бөлүмүндө колледждерде кыргыз адабияты сабагында студенттердин окурмандык компетенттүүлүгүн өнүктүрүүнүн методологиялык-дидактикалык таянычтары каралган. Бирок, студенттердин окурмандык компетенттүүлүгүн өнүктүрүүдө методологиялык-дидактикалык негиздери терең ачылбай калган.
2. Үчүнчү баптын 1-бөлүмүндө кыргыз адабиятында студенттин окурмандык компетенттүүлүгүн өнүктүрүүнүн технологиялары каралган. Бул жерде окутуунун технологиялары менен интерактивдүү мктодду так айырмалоо зарыл болчу.
3. Диссертацияда орфографиялык жана пунктуациялык каталар кеткен.

Ырас, жогоруда айтылган сунуштар иштин илимий мазмунуна терс таасирин тийгизбейт, колледждерде кыргыз адабияты сабагында студенттердин

окурмандык компетенттүүлүгүн өркүндөтүүнүн методикасы багытында кыргыз педагогика илиминде ыраатуу жана учур талабына ылайык иштелип чыккан салмактуу эмгек болуп саналат.

Жыйынтыктап айтканда, Бекмуратова Рахат Топчубаевнанын “Колледждерде кыргыз адабияты сабагында студенттердин окурмандык компетенттүүлүгүн өркүндөтүүнүн методикасы” аттуу темадагы 13.00.02 – окутуунун жана тарбиялоонун теориясы менен методикасы (кыргыз адабияты) адистиги боюнча диссертациялык иши жана анын авторефераты Кыргыз Республикасынын Улуттук аттестациялоо комиссиясынын «Окумуштуулук даражаларды ыйгаруу тартиби жөнүндөгү жобосунун» талаптарына ылайык иштелип чыккан эмгек болуп саналат. Изилдөөнүн автору Бекмуратова Рахат Топчубаевна аталган адистик боюнча педагогика илимдеринин кандидаты окумуштуулук даражасын алууга татыктуу.

Расмий оппонент,

**К.И.Скрябин атындагы КУАУнун Мамлекеттик тил жана тарбия иштери боюнча проректору,
КР Билим берүүсүнө эмгек сиңирген кызматкер,
педагогика илимдеринин доктору, профессор**

Батаканова С.Т.

